

नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या
परिक्षेत्रात अधिसूचित विशिष्ट नागरी सेवा
व सुविधा पुरविण्यासाठी निधी उपलब्ध
करून देणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

नियोजन विभाग

शासन निर्णय क्रमांक- संकिर्ण-२०२१/प्र.क्र. ३३ /का-१४११,

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२

दिनांक:- २८ मार्च, २०२२

प्रस्तावना-

महाराष्ट्र राज्यात नागरीकरणाचे प्रमाण ४५.२३ % इतके आहे. व्यापक प्रमाणावर होणाऱ्या नागरीकरणामुळे (१) २७ महानगरपालिका व (२) ३८१ नगरपालिका यांच्यावर असलेली कायदेशीर कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या अपेक्षेप्रमाणे पार पाडून नागरी सेवा व सुविधा पुरविण्यासाठी या नागरी स्थानिक संस्थांना मोठ्या प्रमाणावर निधीची आवश्यकता असते. नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थाना नगरविकास विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध राज्यस्तरीय योजना व केंद्र पुरस्कृत योजनांद्वारे निधी उपलब्ध होत असला तरी व्यापक प्रमाणावर होणाऱ्या नागरीकरणाच्या तुलनेत हा निधी जिल्ह्या-जिल्ह्यांच्या वैशिष्ट्यपूर्ण आवश्यकतेकरीता अपुरा पडत आहे. तसेच -जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण) अंतर्गत निधी वाटपाच्या प्रचलित सुत्रामध्ये जिल्ह्याच्या नागरी सर्वसाधारण लोकसंख्येचा सध्या विचार केला जात नसल्याने नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना नागरी सेवा व सुविधा पुरविण्याकरिता आवश्यक असलेला निधी उपलब्ध होण्यामध्ये मर्यादा येत आहेत. याचा विचार करून सदर सुत्रामध्ये सुधारणा करण्याची आवश्यकता जिल्हा वार्षिक योजना सन २०२२-२३ च्या आखणीच्यावेळी भासली व सन २०२२-२३ च्या अर्थसंकल्पामध्ये जिल्हा नियोजन समितीस नागरी भागासाठी विशेष अतिरिक्त नियतव्यय उपलब्ध करून देण्यात आला.

सन २०१५ मध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या सर्वसाधारण सभेने '१७ शाश्वत विकास ध्येये' निश्चित केलेली आहेत. सदर '१७ शाश्वत विकास ध्येये' यापैकी ११ वे विकास ध्येय 'शहरे आणि मानवी वसाहती समावेशक, सुरक्षित, स्थितीसापेक्ष आणि शाश्वत बनविणे' (Make Cities and Human Settlements inclusive, safe, resilient and sustainable) हे आहे. हे शाश्वत विकास ध्येय जलद गतीने गाठण्यासाठी United Nations Human Settlements Programme, UN-Habitat यांनी त्यांच्या The New Urban Agenda द्वारे सुस्पष्ट मार्गदर्शन केलेले आहे. शाश्वत विकास ध्येयांच्या अनुषंगाने राज्याने तयार केलेल्या 'व्हिजन २०३०' या प्रकाशनामध्ये नगर विकासासाठी i) सुनियोजित शहरे विकसित करणे, ii) किमान पातळीच्या पाणी पुरवठा, स्वच्छता व नागरी पायाभूत सुविधा पुरविणे, iii) सन २०३० पर्यंत शहरी व नागरी समुदाय -स्मार्ट' (Smart) करणे, iv) शहरे हरित व राहण्यायोग्य बनविणे व v) वयोवृद्ध, बालक व दिव्यांग व्यक्तींसाठी शहरे अनुकूल बनविणे या बाबींचा अंतर्भाव केलेला आहे.

त्याअनुषंगाने नगर विकास विभागामार्फत नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थाना देण्यात येणाऱ्या निधीच्या धर्तीवर नियोजन विभागाद्वारेही निधी उपलब्ध करून देणे शासनाच्या विचारार्थ होते.

शासन निर्णय :-

सन २०२२-२३ साठी जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण) अंतर्गत नागरी भागास विशेष अतिरिक्त निधी उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे. त्याचप्रमाणे नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या परिक्षेत्रात अधिसूचित विशिष्ट नागरी सेवा व सुविधा पुरविण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांना नियोजन विभागामार्फत निधी उपलब्ध करून देण्याचा निर्णय घेण्यात येत आहे.

२. नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये नागरी सेवा व सुविधेची कामे करण्यासाठी 'महानगरपालिका क्षेत्रात नागरी सेवा व सुविधेची कामे' व 'नगरपालिका/नगरपरिषद/नगरपंचायत क्षेत्रात नागरी सेवा व सुविधेची कामे' या योजनांना मान्यता देण्यात येत आहे. योजनेचे स्वरूप खालीलप्रमाणे राहिल.

२.१. पात्रता :-

'महानगरपालिका क्षेत्रात नागरी सेवा व सुविधेची कामे' या योजनेअंतर्गत राज्यातील सर्व महानगरपालिका ("अ+" वर्ग, "अ" वर्ग, "ब" वर्ग, "क" वर्ग व "ड" वर्ग मधील सध्या २७ महानगरपालिका) अनुदानास पात्र राहतील. तसेच -नगरपालिका / नगरपरिषद / नगरपंचायत क्षेत्रात नागरी सेवा व सुविधेची कामे' या योजनेअंतर्गत राज्यातील सर्व नगरपालिका /नगरपरिषद/ नगरपंचायत अनुदानास पात्र राहतील.

२.२. वित्तीय आकृतीबंध:-

'महानगरपालिका क्षेत्रात नागरी सेवा व सुविधेची कामे' व 'नगरपालिका/ नगरपरिषद/ नगरपंचायत क्षेत्रात नागरी सेवा व सुविधेची कामे' योजनेअंतर्गत करण्यात येणाऱ्या कामांवर होणारा खर्च पूर्णपणे राज्य शासन करेल.

२.३. कार्यान्वयन यंत्रणा :-

महानगरपालिका व नगरपालिका/नगरपरिषद/नगरपंचायत क्षेत्रात घ्यावयाच्या कामांच्या स्वरूपानुसार व आवश्यकतेनुसार कार्यान्वयन यंत्रणा (महानगरपालिका/ नगरपालिका/ नगरपरिषद/ नगरपंचायत/सार्वजनिक बांधकाम विभाग, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, जलसंपदा विभाग, जलसंधारण विभाग, विद्युत विभाग इ.) निश्चित करण्याचे पूर्ण अधिकार शासनाचे राहतील.

२.४. तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता:-

(अ) संबंधित कार्यान्वयन यंत्रणेने सविस्तर प्रस्ताव बनवून त्यास तांत्रिक मान्यता प्रदान करावी व सदरचा प्रस्ताव जिल्हास्तरीय समितीस सादर करावा.

(ब) सदर योजनेंतर्गत कार्यान्वयन यंत्रणेने तांत्रिक मान्यता दिलेल्या प्रस्तावाची छाननी केल्यावर शासनाकडून निधी उपलब्ध करून घेण्यासाठी शिफारस करणेकरिता पुढीलप्रमाणे जिल्हास्तरीय समिती राहिल-

१) जिल्हाधिकारी	- अध्यक्ष
२) कार्यान्वयन यंत्रणेचा सक्षम अधिकारी	- सदस्य
३) संबंधित महानगरपालिका आयुक्त अथवा त्यांचे प्रतिनिधी	- सदस्य
४) संबंधित नगरपालिका/नगरपरिषद/नगरपंचायत मुख्याधिकारी	- सदस्य
५) जिल्हा नियोजन अधिकारी	- सदस्य सचिव

(क) जिल्हास्तरीय समितीने प्रस्तावित कामाची जागा ताब्यात असल्याची खातरजमा करावी. प्रस्तावित काम विकास आराखडा व विकास नियमावली तसेच, प्रचलित नियमांशी सुसंगत असल्याची खातरजमा करावी.

(ड) जिल्हास्तरीय समितीच्या शिफारशीअंती सदर योजनेअंतर्गत प्रशासकीय मंजूरी देण्याचे अधिकार संबंधित जिल्हाधिकारी यांना राहतील.

(इ) जिल्हास्तरिय समितीने शिफारस केलेल्या कामांना प्रशासकीय मान्यता दिल्यानंतर निधी उपलब्ध करून घेण्यासाठी आवश्यक प्रस्ताव संबंधित जिल्हाधिकारी अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, नियोजन विभाग यांना सादर करतील.

३. कामांची निवड: -

(अ) जिल्हास्तरीय समितीने शिफारस केलेल्या कामांमधून हाती घ्यावयाच्या कामांची निवड शासनस्तरावरून निश्चित करण्यात येईल.

(ब) सदर योजनेंतर्गत थेट शासनस्तरावरून कामे निश्चित केल्यास निधी उपलब्ध करून दिल्यानंतर तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता अनुक्रमे कार्यान्वयन यंत्रणेने व जिल्हाधिकारी यांनी द्यावी. असे प्रस्ताव जिल्हास्तरीय समितीसमोर सादर करण्याची आवश्यकता नाही.

४. योजनेअंतर्गत निधी वितरणाची कार्यपद्धत:-

(अ) शासनास प्राप्त झालेले निवेदन/प्रस्ताव यांच्या अनुषंगाने, सदर योजनेअंतर्गत अनुज्ञेय असलेल्या कामांकरिता संबंधित 'महानगरपालिका/नगरपालिका/नगरपरिषद/नगरपंचायत' निहाय निधी मंजूर करण्यात येईल.

(ब) सदरचे अनुदान मंजूर करतेवेळी पुढील बाबींचा विचार करण्यात येईल - संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थांची वित्तीय परिस्थिती, स्थानिक गरज व प्राथमिकता, पूरक विकास प्रकल्पाकरिता भौगोलिक परिस्थिती, नैसर्गिक आपत्ती, नागरीकरणाचा दर, पूरक दळणवळण साधनांचा विकास, हागणदारीमुक्त व स्वच्छ शहराची निर्मिती, इत्यादी.

(क) उपलब्ध अर्थसंकल्पीय तरतूद , पात्रतेचे निकष, मागणीचे प्रस्ताव, कामांचे स्वरूप इत्यादी बाबी विचारात घेवून संबंधित "स्थानिक स्वराज्य संस्था" निहाय निधी मंजूरीची मर्यादा निश्चित करण्यात येईल.

(ड) एखाद्या प्रस्तावाची तांत्रिक/प्रशासकीय मान्यता जास्त किंमतीची असल्यास सदर प्रकल्प/कामाकरिता टप्पा-टप्प्याने निधी वितरीत करण्यात येईल.

(इ) शासन स्तरावरून मंजूर झालेला निधी जिल्हाधिकारी यांना वितरित करण्यात येईल. प्रशासकीय मान्यता प्राप्त कामांकरिता शासन स्तरावरून वितरित करण्यात आलेला निधी जिल्हास्तरावर प्रलंबित न ठेवता संबंधित कार्यान्वयन यंत्रणेस वर्ग करण्यात यावा.

(ई) सदर योजनेंतर्गत वितरीत करण्यात येणाऱ्या निधीच्या अनुषंगाने विहीत मुदतीत कार्यवाही होण्यासाठी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थांद्वारे कामे निश्चित करणे/तांत्रिक मान्यता/प्रशासकीय मान्यता/निधीचा सुयोग्य वापर/उपयोगिता प्रमाणपत्र याबाबत जिल्हाधिकारी यांनी वेळोवेळी आढावा घ्यावा.

५. योजनेअंतर्गत घ्यावयाच्या कामांचे स्वरूप:-

"नागरी सेवा व सुविधेची कामे" या योजनेअंतर्गत हाती घ्यावयाची कामे सर्वसाधारणपणे नागरीकांच्या ठळकपणे लक्षात येतील किंवा नागरीकांना त्या कामांचा स्पष्ट बोध होईल अशा

स्वरूपाच्या कामांनाच प्राधान्य देण्यात यावे. सर्वसाधारणपणे खालील कामे प्राधान्याने घेण्यात यावीत:-

- i) शहरी भागातील पाणीपुरवठ्याची व मलनिःस्सारणाची कामे/पाणीपुरवठ्याकरिता अत्यावश्यक कामे,
  - ii) प्रमुख नागरी मार्ग व त्यालगतच्या नाली बांधणे/विस्तार करणे/स्वच्छ करणे,
  - iii) प्रमुख रस्त्यावरील पथदिवे, हायमास्ट/ प्रमुख रस्त्यावरील पदपथ यांची व्यवस्था करणे/ पर्जन्य जलवाहिन्या बांधणे,
  - iv) सामाजिक सभागृह/समाज मंदिर/ व्यायाम शाळा/ वाचनालय इत्यादी समाजोपयोगी बांधकामे/ व्यापारी संकुल बांधणे/आठवडी बाजार,
  - v) शौचालय/ मुताऱ्या बांधणे,
  - vi) मोकळ्या जागेचे, मैदानात/ उद्यानात रूपांतर करणे, उद्यानाची श्रेणीवाढ करणे,
  - vii) सार्वजनिक मालकी असलेल्या ऐतिहासिक वास्तूंचे संरक्षण करणे,
  - viii) नवीन प्रशासकीय इमारत/ अस्तित्वातील प्रशासकीय इमारतीचे विस्तारीकरण/ नुतनीकरण,
  - ix) बगिचे व बगिच्यामधील दिव्यांची व्यवस्था,
  - x) स्मशानभूमी विकसित करणे,
  - xi) हरीत पट्टे/अमृतवने विकसित करणे - नगरपालिका/नगरपरिषद/नगरपंचायत अंतर्गतच्या क्षेत्रांमध्ये बगीचा, वृक्षारोपण, हरीतपट्टे विकसित करणे इ. हरीतपट्टे विकसित करताना नगर विकास विभाग शासन निर्णय दिनांक १५.०७.२०१७ मधील मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करणे बंधनकारक राहिल,
  - xii) स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या मुलभूत कर्तव्याशी निगडीत नागरी सेवा व पायाभूत सुविधा यांच्याशी संबंधित इतर कोणतीही कामे,
  - xiii) बांधकाम/फर्निचर यांच्या अंदाजपत्रकीय किंमतीचे निकष:- नगर विकास विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक-धोरण-२०१७/प्र.क्र.१६४/नवि-१६, दिनांक १२ डिसेंबर, २०१७ अन्वये निश्चित केलेल्या अंदाजपत्रकीय किंमतीचे कमाल निकष सदर योजनेअंतर्गत हाती घेण्यात येत असलेल्या बांधकाम/फर्निचर या कामांना बंधनकारक राहतील,
- शासन निधीमधून केलेल्या नागरी सेवा व सुविधेची कामे यांच्या दुरुस्ती व परिरक्षणावर होणाऱ्या खर्चाची संपूर्ण जबाबदारी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेची राहिल.

६. नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थामधील 'नागरी सेवा व सुविधेची कामे' या योजनेच्या अन्य अटी व शर्ती:-

- (i) सदर प्रकल्पांतर्गतची कामे ही सार्वजनिक मालकीच्या ठिकाणीच करावीत, कामाचे स्वरूप सार्वजनिक असावे. त्यामुळे नागरीकांच्या सर्वसमावेशक प्राथमिक सोयी सुविधांमध्ये भर पडणार आहे.
- (ii) तसेच कुठल्याही खाजगी स्वरूपाच्या कामांना मान्यता देण्यात येवू नये.
- (iii) सदर प्रकल्पांतर्गतची कामे संबंधित शहराच्या विकास नियंत्रण नियमावली व विकास आराखडयाशी सुसंगत असावीत.

(iv) सदर प्रकल्पांतर्गतच्या कामांना “ई-निविदा” कार्यप्रणालीचा अवलंब करणे बंधनकारक राहील. याबाबत सार्वजनिक बांधकाम विभाग तसेच शासनाने निर्गमित केलेल्या अद्ययावत मार्गदर्शक सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात यावे.

(v) सदर प्रकल्पांतर्गत उपलब्ध करून दिलेला निधी मंजूर कामावरच व त्याच उद्दिष्टासाठी खर्च करण्यात यावा. तसेच काम गुणवत्तेनुसार झाले आहे किंवा कसे हे पहावे.

(vi) सदर प्रकल्पांतर्गतच्या कामावर करण्यात येणाऱ्या खर्चामुळे कोणत्याही निवडणुकीच्या आदर्श आचारसंहितेचा भंग होणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

(vii) निधी खर्च करताना सर्व वित्तीय कायदे व नियमांचे तसेच विहित कार्यपद्धतीचे अवलंबन करण्यात यावे. निधी खर्च करण्याबाबत वित्त विभागाकडून वेळोवेळी निर्गमित करण्यात आलेल्या शासन निर्णयातील सूचनांचा व वित्तीय अधिकारांच्या मर्यादेचा (Financial Power) भंग होणार नाही तसेच, कुठल्याही शासन नियम/अधिकाराचा भंग होणार नाही हे पहावे.

(viii) सदर प्रकल्पांतर्गत दुरुस्तीची तथा परिरक्षणाची कामे हाती घेण्यात येत नाहीत हे पहावे.

(ix) सदर प्रकल्पांतर्गतची कामे सुरु करण्यापूर्वीच्या स्थितीचे व काम झाल्यानंतरच्या कामाचे छायाचित्र (Photograph) काढून ठेवणे व मागणीनुसार सादर करणे.

(x) सदर प्रकल्पांतर्गतच्या कामांचे त्रयस्थ पक्षाकडून लेखापरीक्षण करून घेणे कार्यान्वयन यंत्रणेस बंधनकारक राहील.

(xi) नागरी सेवा व सुविधेची कामे यामध्ये कोणत्याही कामांची व्दिरुक्ती होणार नाही याबाबतची दक्षता घेण्यात यावी.

(xii) ई-निविदा अंतीचा खर्च हा तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता देण्यात आलेल्या प्रकल्प खर्चापेक्षा जास्तीचा असल्यास, अशा जास्तीच्या खर्चासाठी कुठल्याही स्वरूपात अतिरिक्त अनुदान शासनाकडून उपलब्ध करून दिले जाणार नाही.

(xiii) ‘नागरी सेवा व सुविधेची कामे’ अंतर्गत मंजूर करण्यात येणारा निधी ठेव बांधकामाचे स्वरूपात सार्वजनिक बांधकाम विभागास प्रदान करू नये.

७. ‘नागरी सेवा व सुविधेची कामे’ योजनेंतर्गत दरवर्षी मंजूर करण्यात येणाऱ्या निधीच्या खर्चाबाबतची उपयोगिता प्रमाणपत्रे विहित प्रपत्रात संबंधित नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेकडून उपलब्ध करून घेऊन, संबंधित महालेखापाल कार्यालयाकडे सादर करण्याची व खर्चमेळ करण्याची जबाबदारी संबंधित जिल्हाधिकारी यांची राहील. तसेच, उपयोगिता प्रमाणपत्राची एक प्रत नियोजन विभागाकडे सादर करावी.

८. ‘नागरी सेवा व सुविधेची कामे’ योजनेंतर्गत उप सचिव (का.१४११), नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांना नियंत्रक अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत आहे. सदर योजनेंतर्गत करण्यात येणारा खर्च खालील लेखाशीर्षामधून करण्यात यावा:-

मागणी क्र. - ओ - ९

प्रधान शीर्ष - ३६०४, स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसानभरपाईच्या व अभिहस्तांकीत रकमा देणे

गौण शीर्ष - २००, इतर संकीर्ण नुकसानभरपाई व अभिहस्तांकण

गट शीर्ष - (०१) स्थानिक स्वराज्य संस्थांना सहायक अनुदान

उप शीर्ष - (०१)(०१) नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना (महानगर पालिका)

सहायक अनुदान (३६०४ १००९) (कार्यक्रम)

उद्दिष्ट- ३१, सहाय्यक अनुदान

उप शीर्ष- (०१)(०२) नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना (नगरपालिका/नगरपरिषद/
नगरपंचायत) सहायक अनुदान (३६०४ १०१८) (कार्यक्रम)

उद्दिष्ट- ३१, सहाय्यक अनुदान

९. सदर शासन निर्णय हा वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक १२५/व्यय-८, दिनांक २३/०३/२०२२ अन्वये दिलेल्या सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

१०. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२२०३२८१५२३२६१५१६ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावांने,

(चारुशीला चौधरी)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव,
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव,
३. मा. उप मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
४. सर्व मा.मंत्री/ मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव/विशेष कार्य अधिकारी,
५. मा.विरोधी पक्ष नेता, महाराष्ट्र विधानसभा/विधानपरिषद, विधानमंडळ सचिवालय,
६. मा.मुख्य सचिव यांचे सहसचिव,
७. अपर मुख्य सचिव (वित्त), वित्त विभाग
८. प्रधान सचिव, नियोजन विभाग
९. सर्व जिल्हाधिकारी,
१०. सर्व महानगरपालिका आयुक्त,
११. प्रधान महालेखापाल-१ (लेखा परिक्षा) महाराष्ट्र, मुंबई,
१२. प्रधान महालेखापाल-१ (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र, मुंबई,
१३. प्रधान महालेखापाल-२ (लेखा परिक्षा) महाराष्ट्र, नागपूर,
१४. प्रधान महालेखापाल-२ (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र, नागपूर,
१५. महालेखापाल (लेखापरिक्षा) III, महाराष्ट्र, मुंबई,
१६. संचालक, लेखा व कोषागारे, मुंबई,
१७. सर्व मुख्याधिकारी, नगरपालिका/नगरपरिषद/ नगरपंचायत
१८. सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
१९. सर्व राजकिय पक्षांचे कार्यालय,
२०. नियोजन विभागातील सर्व सह सचिव/उप सचिव/अवर सचिव व कार्यासने.
२१. निवडनस्ती नियोजन विभाग/कार्यासन १४११.